

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑΣ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ

Ἡ Φαινομενολογία τῶν ἀξιῶν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Καθηγητοῦ Εὐάγγελου Μουτσόπουλου εἶναι ἓνα ἔργο τὸ ὁποῖον, γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ περιεχομένου του, προϋποθέτει πλήρη γνῶσιν τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, πλήρη γνῶση τῶν ἐπὶ μέρους φιλοσοφικῶν προβλημάτων, ἀλλὰ καὶ πλήρη γνῶσιν τῶν χρησιμοποιουμένων ὄρων καὶ ἐννοιῶν. Ἡ χρησιμοποίησις, εἰς πολλὰ σημεία, νέων ἰδίων ὄρων ἀπαιτεῖ ἰδιαιτέραν προσπάθειαν διὰ τὴν κατανόηση τοῦ κειμένου. Τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰς 83 σελίδας του ἔχουν συμπυκνωθεῖ τὰ πλεῖστα τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων ἐπιβάλλει τὴν μετὰ πολλῆς προσοχῆς μελέτην του. Πρόκειται γιὰ ἓνα δύσκολο, ἀλλὰ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου, ἔργο εἰς τὸ ὁποῖον ἐπιχειρεῖται ἡ ὑπέρβασις φιλοσοφικῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα μᾶς ἔχουν κληροδοτήσει οἱ μέχρι σήμερα ἐπιστημονικῆς προσπάθειες. Τὸ κέντρο βάρους τῆς ἐρεῦνης τοῦ συγγραφέως ἀνευρίσκεται εἰς τὴν προσπάθειαν ἐπιλύσεως τῆς ἀντιθέσεως αὐτονομίας ὑποκειμενικοῦ-ἀντικειμενικοῦ κόσμου ἢ ἀντικειμενικῶν-ὑποκειμενικῶν στοιχείων καὶ τῆς ἐντάξεως τῶν ἀξιῶν. Κατὰ τὸν Ε. Μουτσόπουλον, πρὸς ἐπίλυσιν τῆς ἀντινομίας ὑποκειμενικῶν-ἀντικειμενικῶν στοιχείων, εἶναι μεθοδολογικῶς ὀρθότερον¹ νὰ θεωρήσωμεν τὰς ἀξίας ὡς προβολὰς τῆς συνειδήσεως.

1. Ἡ φράσις «αἱ ἀξίαι δὲν εἶναι ὀντότητες οὐδὲ ἀπλᾶι δυνατότητες, ἀφοῦ μόνη ἡ ἐξ ἧς προέρχονται συνειδήσεις εἶναι αὐθύπαρκτος»² προϋποθέτει ὅτι ὁ ὄρος «ὀντότητες», ὁ ὁποῖος θὰ μπορούσε νὰ καλύπτει κάθε ἀντικείμενο τῆς γνώσεως, εἴτε ὑλικὸ εἴτε πνευματικόν, θὰ νοηθεῖ ὡς «ὀντότητες ἀντικειμενικαί»³. Καὶ αὐτὸς ἐπεξηγεῖται ὅτι σημαίνει «ὀντότητες ἐξωτερικαί». Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἀκολουθεῖται ἡ ἄποψις τοῦ Sartre⁴, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ὀντολογία ἀσχολεῖται μὲ τὸ εἶναι τῆς ἀντικειμενικῆς ἐξωτερικότητος καὶ ὄχι ἡ ἄποψις τοῦ Heidegger⁵, ὅτι ὀντολογία σημαίνει τὴν σπουδὴν τοῦ ὄντος. Ἀπὸ ἄλλης ὁμως πλευρᾶς θὰ πρέπει νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι γιὰ τὴν διάκριση τοῦ ἠθικοῦ φαινομένου, ὡς εἰδικῆς σφαίρας ἰδίου εἶδους, ἀπὸ τῆς λοιπῆς κατηγορίας τοῦ εἶναι, διακρίνομεν μεταξὺ ἀφ' ἐνὸς τῆς ἠθικῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ὀντολογικῆς σφαίρας⁶, καίτοι δεχόμεθα ὅτι ὁ ὀντολογικὸς, ὅσον καὶ ὁ ἀξιολογικὸς, προσδιορισμὸς τοῦ ἀτόμου συνυπάρχουν⁷.

1. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Φαινομενολογία τῶν ἀξιῶν*, σ. 32.

2. Πβ. αὐτόθι, σσ. 5 καὶ 24.

3. Αὐτόθι καὶ Εἰσαγωγή, σ. 7.

4. J.-P. SARTRE, *L'être et le néant*.

5. M. HEIDEGGER, *Sein und Zeit*, σ. 10, καθ' ὃν ὀντολογία εἶναι ἡ λογικὴ τῶν πραγμάτων.

6. N. HARTMANN, *Ethik*, σ. 166.

7. Αὐτόθι, σ. 189 ἐνθα ἐπεξηγεῖται ὅτι ὁ ἠθικὸς κόσμος τοῦ ἀτόμου, ἡ προσωπικότης του, δὲν δύναται νὰ ὀρισθεῖ ὀντολογικά, καίτοι τὸ ἄτομο εἶναι ὀντολογικὴ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀξιολογικὴ οὐσία, ὅταν τὸ ἄτομο ὑπόκειται σὲ ὀντολογικὸ καὶ ἀξιολογικὸ καθεστῶς.

2. «Αί ἀξίαι εἶναι προβολαί τῆς συνειδήσεως, διότι αὐταὶ δὲν εἶναι αὐθύπαρκτοι. Εἶναι βιώματα προερχόμενα ἐξ αὐτῆς τῆς συνειδήσεως κατ' ἐξαντικειμένισιν ἢ ὅποια δὲν λαμβάνει χώραν ἐπὶ ἐπιπέδου ὄντολογικοῦ, ἀλλὰ ἐπὶ συνειδησιακοῦ μόνον»⁸. Ἡ αὐθυπαρξία τῆς συνειδήσεως, παλαιὸν φιλοσοφικὸν πρόβλημα, δὲν ἀμφισβητεῖται σήμερον σοβαρῶς. Ἡ «ἀντικειμενικὴ» ὁμως αὐθυπαρξία τῶν βιωμάτων τῆς ἀμφισβητεῖται. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὑποστηρίζεται ὅτι «τὰ βιώματα τῆς ἐξαντικειμενιζομένης συνειδήσεως δὲν ἀποτελοῦν ὄντοτητας, διότι ἡ ἐξαντικειμένισις δὲν λαμβάνει χώραν ἐπὶ ἐπιπέδου ὄντολογικοῦ, ἀλλὰ ἐπὶ συνειδησιακοῦ μόνον». Ἡ διάκρισις ὄντολογικοῦ καὶ συνειδησιακοῦ ἐπιπέδου εἶναι καὶ πάλιν δυσχερής, ὅταν δεχόμεθα ὅτι ἡ συνείδησις ἀνήκει εἰς τὰς ὄντοτητας⁹. Ἡ διάκρισις μεταξὺ ὄντολογίας καὶ συνειδησιολογίας εἶναι δυνατὴ κυρίως μεταξὺ ὄντολογίας καὶ ἀναφορᾶς εἰς τὴν ἠθικὴν συνείδησιν, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω. Τὸ νόημα εἶναι καὶ πάλιν «ἀντικειμενικαὶ ὄντοτητες»¹⁰, ὡς ἐπεξηγεῖται διὰ τῆς φράσεως «αἱ ἀξίαι εἶναι προβολαὶ καὶ ὄχι ἀντικείμενα καθ' ἑαυτάς»¹¹. Τὸ πρόβλημα τῆς φύσεως τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν βιωμάτων τῆς παραμένει ἐπίκαιρον¹².

3. Ἡ φράσις «αἱ ἀξίαι δὲν ἐπιδέχονται παράστασιν, (ἀλλ') ἀποτελοῦν προϊόντα πνευματικά»¹³ χρήζει ἐπεξηγήσεων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ πνευματικὰ προϊόντα προκαλοῦν παραστάσεις εἰς τὴν συνείδησιν· παραστάσεις μορφῆς, περιεχομένου καὶ προελεύσεως διαφόρων. Τὸ νόημα εἶναι ὅτι δὲν ἔχομεν παράστασιν «ἀντικειμενικῆς ὄντοτητος», καὶ ὅτι ἡ παράστασις προϋποθέτει τὴν ὄρασιν, ἐνῶ διὰ τὰς ἀξίας ἔχομεν ἐνόρασιν. Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν ἀξιῶν ὡς «προβολῶν» ἔχει, συνεπῶς, τὸ νόημα τῆς διακρίσεως τῶν ἀπὸ τὰς παραστάσεις ἀντικειμενικῶν ὄντοτήτων¹⁴. Αἱ προβολαὶ ἢ τὰ βιώματα τῆς συνειδήσεως ἀποτελοῦν ὄντοτητες διὰ πολλοὺς φαινομενολόγους οἱ ὅποιοι ἀκολουθοῦν τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν φιλοσοφίαν¹⁵ ἀποκρούοντες τὴν καντιανὴν ἄποψιν ὅτι τὰ βιώματα τῆς συνειδήσεως, ὡς προϊόντα τοῦ ὑποκειμενικοῦ κόσμου τοῦ ἀτόμου, δὲν ἔχουν οὐσίαν¹⁶. Τοῦτο ἄλλωστε δὲν φαίνεται ἀρνούμενος καὶ ὁ συγγραφεύς, ὅταν ὁμιλεῖ περὶ ἐξαντικειμενίσεως¹⁷ τῆς συνειδήσεως. Εἶναι συνεπῶς ἀσυμβίβαστον ἡ ἀξία νὰ χαρακτηρίζεται ὡς ἀποκλειστικῶς ἀντικειμενικῆς προελεύσεως¹⁸. «Διὰ τῆς ἐξαντικειμενίσεως τῶν ἀξιῶν,

8. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σσ. 7, 24 καὶ 34.

9. HUSSERL, *Ideen*, σ. 71.

10. Δηλαδή «ἐξωτερικαί».

11. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 24· σχετ. αὐτόθι, Εἰσαγωγή, σ. 7, διὰ τὴν τριβὴν τῆς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον.

12. Εἰδικώτερον ὅταν γίνεται δεκτὸν Αὐτόθι, (Εἰσαγωγή, σ. 7) ὅτι «διὰ τῶν διαφόρων ἀξιῶν, ὡς ἀντικειμενικῶν αὐτῆς ἐκφάνσεων θεωρουμένων, ἡ ὑπαρξὶς προβαίνει εἰς σύλληψιν ἑαυτῆς ὡς αὐταξίας».

13. Αὐτόθι, σ. 24.

14. Αὐτόθι, Εἰσαγωγή, σ. 7.

15. Σχετ. HARTMANN, ἰδία σ. 138.

16. Πρόκειται περὶ ὄντοτήτων (Wesenheiten), προϊόντων οὐσίας, (essentia), HARTMANN, σ. 120, τῶν ὁποίων ἡ ἀναγνώρισις δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν διάκρισιν ὑλικῶν καὶ ἰδεατῶν ἀντικειμένων· πβ. αὐτόθι, σ. 137.

17. Διὰ τὴν διαφορὰν ἀντικειμενικότητος καὶ ἐξαντικειμενίσεως, πβ. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 20, καθ' ὃν ἡ πρώτη συνεπάγεται αὐτοτέλειαν τοῦ ἀντικειμένου, ἐνῶ ἡ δευτέρη ἐπιβάλλει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ συνείδησις ὡς συνείδησις τῆς ὑπάρξεως, μὲ τὴν προσθήκην: «αἱ ἀξίαι πᾶν ἄλλο ἢ ἀπολύτως ἀντικειμενικὰ ὄντα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν».

18. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σσ. 34· 42.

αὐταὶ αὐταὶ αἱ ἀξίαι καὶ ὄχι ἡ συνειδήσις ἐπισημοποιούνται ὡς τοιαῦται»¹⁹. Θὰ πρέπει ὁμως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι «δὲν νοεῖται ἐξαντικειμένις οἰασδῆποτε ἀξίας ἐπὶ ἐπιπέδου ἀποκλειστικῶς ὑποκειμενικοῦ»²⁰. Οὕτω ἡ ἀπόστασις τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς ἀπὸ ἐκείνην καθ' ἣν αἱ ἀξίαι κέκτονται οὐσίαν δὲν φαίνεται μεγάλη²¹. Ἡ ἐνόρασις τῶν ἀξιῶν ἀποτελεῖ τὴν ἀναγγελίαν τοῦ εἶναι αὐτῶν, δέχεται ὁ Hartmann²². Ἡ ἐνόρασις αὐτὴ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πεῖραν, τὶς ἐμπειρίες. Γιά τὸν λόγο αὐτὸν οἱ ἀξίες θεωροῦνται ὡς ἤδη δεδομένες ποιότητες καὶ ὄχι ὡς δημιουργήματα τῆς ζωῆς²³. Ἡ γνώση τῶν ἀξιῶν εἶναι γνησία γνώση τοῦ εἶναι, ὅπως κάθε ἄλλη θεωρητικὴ γνώση. Τὸ ἀντικείμενό της ἀποτελεῖ γιὰ τὸ ἄτομο ἓνα ἐξ ἴσου αὐτοτελὲς «ὄν» τοῦ ὁποῖου ἡ νόησις τελεῖται μὲ τὴν βοήθειαν τῆς συνήθους γνωστικῆς δράσεως²⁴. Διὰ τὸν Ε. Μουτσόπουλον οἱ ἀξίες ἐνυπάρχουν δυνάμει ἤδη προηγουμένως εἰς τὴν συνειδήσιν, δι' ὃν λόγον δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὶς γνωστικὲς δυνατότητες τῆς συνειδήσεως, συναπτόμεναι πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπαρξιν²⁵. Εμφανίζονται ὡς ἐκδηλώσεις τοῦ δυναμισμοῦ της²⁶, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ταυτότητος μεταξὺ συνειδήσεως καὶ ὑπάρξεως²⁷. Αἱ ἀξίαι ἀποτελοῦν κριτήρια ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν δυναμικότητα τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως. Εἶναι ἔργον καὶ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου²⁸.

4. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ διερευνᾶται περαιτέρω ὡς ἑξῆς: «Μόνον ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ιδιοτυπίαν τῆς ἀξίας ἥτοι τὸ γεγονὸς ὅτι αὕτη προκύπτει ἐκ τῆς ὑποκειμενικῆς ἐκτιμήσεως... ὑποκειμενικῶς ὑπὸ τῆς συνειδήσεως θὰ δυνηθῶμεν νὰ ὑπερβῶμεν τὸν κίνδυνον μιᾶς δογματικῆς ἐναντι τοῦ θέματος στάσεως»²⁹. Ὁ διαχωρισμὸς καὶ ἡ διάκρισις ἀντικειμενικοῦ καὶ ὑποκειμενικοῦ κόσμου ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιζῇ καὶ στὸ ἔργο τῶν φαινομενολόγων ὅπως καὶ εἰς τὸν καντιανισμόν καὶ τὸν ὑπαρξισμόν, καίτοι ἐπιχειρεῖται ὅπως, διὰ τῆς ἐξαντικειμενίσεως, «εὗρεθῶν ἐνδείξεις διὰ μίαν ἱκανοποιητικὴν ἐπίλυσιν καὶ ἀναίρεσιν τῆς ἀντινομίας μεταξὺ ὑποκειμενικοῦ-ἀντικειμενικοῦ καὶ ἀξιολογικοῦ ἐπιπέδου»³⁰. Ὁ συγγραφεὺς καταλήγει ὑποστηρίζων ὅτι «πᾶσα... ἰδεοποίησις, πᾶς ὑποστασιασμός ἀξίας ἀποβαίνει προσπάθεια καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν, ὡς ἀντιβαίνουσα πρὸς τῆς ὑπαρξιακῆς πραγματικότητος τὸ καθεστῶς»³¹. Ἡ ἐπεξήγησις αὐτὴ δὲν εἶναι εὐχερῶς κα-

19. *Αὐτόθι*, σ. 13.

20. *Αὐτόθι*, σ. 38.

21. Ἔστω καὶ ἂν ἡ ἀξία θεωρηθεῖ μόνον ὡς ιδιότης τῆς συνειδήσεως, *αὐτόθι*, σ. 23.

22. HARTMANN, σ. 121.

23. *Αὐτόθι*, σ. 127 ὅπου τονίζεται ὅτι τοῦτο εἶναι δυνατόν μόνον ἂν ἀποτελοῦν τὸ πρότερον εἶναι (πβ. *αὐτόθι* καὶ σ. 136).

24. *Αὐτόθι*, σσ. 149-150.

25. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 7.

26. *Αὐτόθι*, σσ. 7 καὶ 24.

27. *Αὐτόθι*, σ. 25: «τα βιώματα τῆς συνειδήσεως εἶναι ὑπαρξιακά καὶ ὄχι νοητικά». Ὁ Husserl ὑποστηρίζει ὅτι «τὸ ἀντικείμενο τῆς νοήσεως, ἡ εἰκόνα ἡ ὁποία ὑπάρχει στὸν νοῦν, δὲν μπορεῖ νὰ διακριθεῖ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν νόηση». Πβ. σχετικῶς HARTMANN, σσ. 149-150.

28. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 63: «αἱ ἀξίαι δημιουργοῦνται ὑπὸ τῆς συνειδήσεως».

29. *Αὐτόθι*, σ. 30.

30. *Αὐτόθι*, σ. 32. Προφανῶς, ὄχι ἐπὶ ὄντολογικοῦ ἐπιπέδου. Περὶ τῆς διττῆς φύσεως τῶν ἀξιῶν, ἀναλόγως τοῦ ἐπιπέδου τῆς διανοίας ἢ τῆς ὑπαρξιακῆς συνειδήσεως, πβ. *αὐτόθι*, σ. 34.

31. *Αὐτόθι*, σ. 34. Ἀντιθέτως, ἀναγνωρίζεται ὅτι εἶναι ἐφικτὴ ἡ σύλληψις μιᾶς οὐσίας ἐκ τῶν ἑσῶ. Ἐπὶ καθαρῶς ὑπαρξιακοῦ ἐπιπέδου ἀξία καὶ ὄν παρουσιάζουν ἐνότητα εἰς βάθος. Πβ. *αὐτόθι*, σσ. 45-46.

τανοητή. Τὸ καθεστὼς τῆς ὑπαρξιακῆς πραγματικότητος δὲν ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξιν τῶν ἀξιῶν. Τὸ πρόβλημα ἀναφέρεται εἰς τὴν διάκρισιν μεταξὺ ὑλικῶν καὶ ἰδεατῶν ὄντων³² ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐδράζεται ἡ ἔκτασις τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἀξιῶν ἐπὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀτόμων³³. Τοῦτο ὁμῶς ἀποτελεῖ αὐτοτελὲς πρόβλημα τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ συνδέεται πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ἢ μὴ φύσιν τῶν ἀξιῶν, διὰ τὶς ὁποῖες ἄλλωστε ὁμιλοῦμεν περὶ ἐξαντικειμενίσεως ἀποδεχόμενοι περαιτέρω ὅτι «ἀξία ἀπολύτως ἀντικειμενικὴ δὲν εἶναι νοητή»³⁴. Ἡ τελευταία ἀντίληψις ἀφήνει τὴν ὑποψίαν ὅτι ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν ἀποψιν ἢ ὁποία ὑποστηρίζει πῶς ἡ ἀντικειμενικὴ φύσις τῶν ἀξιῶν συνεπάγεται τὴν ἀπόλυτον ἰσχύν καὶ τὸν σεβασμὸν των³⁵.

5. Ἐάν λοιπὸν ἡ ἀντικειμενικὴ φύσις τῶν ἀξιῶν συνεπάγεται τὴν ἀπόλυτον ἰσχύν των, ἡ «μερική» ἢ «ιδιόμορφος» φύσις των δίδει διέξοδον εἰς τὸ πρόβλημα: Ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἀξιῶν ἀπόκειται εἰς τὸ ἐνεργοῦν ἄτομον τὸ ὁποῖον ἀπολαύει ἐλευθερίας ἐπιλογῆς. Τὸ ἄτομον, χάρις εἰς τὴν αὐτονομίαν του, δύναται νὰ ἐπιλέγῃ μεταξὺ τῶν ἀξιῶν, φέρον τὴν εὐθύνην τῆς ἐπιλογῆς, τὴν εὐθύνην τῆς ἀποφάσεώς του. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐπιλογῆς ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν τῶν ἀξιῶν καὶ ὄχι τὴν δημιουργίαν των ὑπὸ τοῦ ἀτόμου³⁶. Τὸ ἄτομον ἀπλῶς θὰ ἀκολουθήσῃ μίαν ἀπὸ τὰς προτάσεις τῶν ἀξιῶν, διὰ δὲ τὴν ἐπιλογὴν του αὐτὴν θὰ ἐλεγχθῇ ὑπὸ τῆς συνειδήσεώς του³⁷. Τὸ τελευταῖο τοῦτο δὲν θὰ ἦτο δυνατόν ἐάν τὸ ἄτομο δημιουργοῦσε τὰς ἀξίας, διότι δὲν θὰ ὑφίστατο στάδιο ἐλευθέρας ἐπιλογῆς καὶ αὐτονομίας τοῦ ἀτόμου³⁸.

6. Διὰ τὴν φύσιν τῶν ἀξιῶν ὑποστηρίζονται, ὡς εἶδομεν, πολλὰς ἀπόψεις ποὺ ἀκολουθοῦν τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν ἢ ὁποία διακρίνει ὑλικάς καὶ ἰδεατάς ὀντότητας. Οἱ πρῶτες ἀναφέρονται εἰς τὰ ἔχοντα ὑπαρξιν ἀντικείμενα· οἱ δεύτερες, εἰς τὶς εἰκόνες τῆς νοητικῆς δράσεως, οἱ ὁποῖες ἔχουν αὐτοτέλειαν ἔναντι τοῦ ὑποκειμένου³⁹. Ἐπὶ τῆς διακρίσεως αὐτῆς στηρίζεται ἡ ἀποψις ὅτι ἀντικειμενικὴ εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ καὶ αὐτὴ ὑπαρξιν⁴⁰. Οἱ ἀξίες δὲν ἔχουν ὑλικὴν ὑπαρξιν, ἀλλὰ μόνον ἰδεατήν⁴¹. Ἐχουν ὁμῶς ὑπαρξιν, τὰ δὲ ἀντικείμενά τους ἀποτελοῦν γνήσια ἀντικείμενα, ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶναι ἀντικείμενα ὑλικά. Ὡς τοιαῦτα μάλιστα ἀπολαύουν ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὸ γνωσιολογοῦν ὑποκείμενον⁴². Τὸ πρόβλημα ἐντοπίζεται εἰς τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ ἂν οἱ εἰκόνες τῆς νοη-

32. HARTMANN σ. 150. Ἡ μέθεξις τῆς ὑπάρξεως εἰς τὴν οὐσίαν διὰ μέσου τῆς ἀξίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν διείσδυσιν τῆς συνειδήσεως εἰς τὸν κόσμον τῆς ὀντολογικῆς δημιουργίας. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 47, ἔνθα ὃν καὶ ἀξία καθίστανται ἀδιάκριτα. Πβ. *αὐτόθι* καὶ σ. 60.

33. Σχετικὴν ἀποψιν (ἀναφερόμενην ὑπὸ τοῦ R. Polin) τοῦ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 35.

34. *Αὐτόθι*, σ. 36.

35. Περὶ αὐτῆς πβ. καὶ *αὐτόθι*, σσ. 33 καὶ 35.

36. Ἡ ὑπαρξις τῶν ἀξιῶν ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως, δέχεται ὁ HARTMANN, σ. 136.

37. Ἄλλως δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἀναγνώρισις «κοσμικῆς τάξεως ἀνεξαρτήτου ἐκείνης τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος συγκροτεῖ», ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 64.

38. Πῶς θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ αἰσθησις «αἰ ὑπ' αὐτοῦ ἐλευθέρως ἐκλεγεῖσαι ἀξίαι νὰ θεωρηθοῦν αὐθαίρετοι» (*αὐτόθι*, σ. 64) ἢ ὅτι ὁ ἀντικείμενος πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀτόμου κόσμος ἐνδέχεται νὰ εἶναι παράλογος; *Αὐτόθι*.

39. HARTMANN, σ. 150.

40. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 32.

41. HARTMANN, σ. 151.

42. *Αὐτόθι*, σ. 153.

τικῆς δράσεως ἔχουν αὐτοτέλειαν ἔναντι τοῦ γνωσιολογοῦντος ὑποκειμένου. Ὅσες εἰκόνες ἔχουν αὐτοτέλειαν ἐντάσσονται εἰς τὰς ὀντότητας⁴³. Συνεπῶς, ἡ ἀποψις ὅτι ἀντικειμενικὴ εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ καὶ «αὐθυπαρκτὴ» ὑπαρξις⁴⁴ ἀκολουθεῖ στενωτέρας ἀντιλήψεις κατὰ τὶς ὁποῖες αὐθυπαρκτὴ, εἶναι μόνον ἡ γνωσιολογοῦσα συνείδησις καὶ ὄχι τὰ βιώματά της⁴⁵. Ἡ διάκρισις ὁμῶς ὑλικῶν καὶ ἰδεατῶν ἀντικειμένων δὲν ὁδηγεῖ ἀναγκαστικὰ εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς αὐθυπαρξίας τῶν τελευταίων, ὅταν ἡ γνώσις τῶν ἀκολουθεῖ τὴν αὐτὴν ὁδόν, τὴν αὐτὴν διαδικασίαν. Ὅταν ἡ συνείδησις συλλαμβάνει τὰς ἀξίας, ὅπως ἀποδέχεται καὶ κάθε ἄλλο ἀντικείμενο, ὑλικὸ ἢ πνευματικόν, τότε ἡ ἄρνησις τῆς αὐθυπαρξίας τῶν δημιουργεῖ πολλὰ ἐρωτηματικὰ διὰ τοὺς φαινομενολόγους. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν ἀντικειμένων δὲν πρέπει νὰ ἐπηρεάζει τὴν γνώσιν καὶ τὴν αὐθυπαρξίαν τῶν⁴⁶. Ἐὰν λοιπὸν ἡ συνείδησις συλλαμβάνει τὰς ἀξίας καὶ δὲν τὰς δημιουργεῖ⁴⁷, τότε αἱ ἀξίαι ἀποτελοῦν ἰδεατὰς ὀντότητας, αὐθυπάρκτους. Ἡ ἄρνησις τῆς αὐθυπαρξίας τῶν, ὡς αὐθυπάρκτου ἀναγνωριζομένης μόνον τῆς συνειδήσεως, συνιστᾷ κατ' οὐσίαν αὐτοτελὲς πρόβλημα, ἰδιαίτερα δι' ὅσους ἀναγνωρίζουν ὅτι ἀξία καὶ ὄν καθίσταται ἀδιάκριτα ἀπ' ἀλλήλων⁴⁸.

7. Ἡ ἄρνησις τῆς αὐθυπαρξίας τῶν ἀξιῶν ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλους λόγους σχέσιν ἔχοντας πρὸς τὴν διάκρισιν μεταξὺ ὄντολογικῆς καὶ ἀξιολογικῆς σφαίρας. Ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀξιῶν ἐπὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀτόμων ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλοὺς καὶ διάφορους παράγοντες. Ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ ἐπίδρασις αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν φύσιν τῶν ἀξιῶν ἢ ὅτι ἡ ἀντικειμενικὴ φύσις τῶν ἀξιῶν συνεπάγεται ἀναγκαίως καὶ τὸ ἀπόλυτον τῆς ἰσχύος τῶν δὲν εἶναι ὀρθή. Τὸ ἄτομο θὰ προχωρήσει εἰς τὴν ἐπιλογὴν λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν πολλοὺς παράγοντας. Ἡ ἐλευθερία ἐπιλογῆς δὲν ἀναιρεῖ τὴν ὑπαρξιν τῆς ἀξίας, ἀλλὰ μόνον τὴν πραγμάτωσίν της εἰς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν. Ἡ ὑπὲρ ἑνὸς ἀγαθοῦ ἐπιλογὴ τοῦ ἀτόμου ἀναφέρεται εἰς τὴν σχέσιν ἐκείνου πρὸς τὸ ἄτομον αὐτό. Τοῦτο δὲν σημαίνει ἄρνησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἄλλου, μὴ ἐπιλεγέντος, ἀγαθοῦ, οὔτε καὶ ἄρνησιν τῆς οἰασθήποτε φύσεως τῶν ἀξιῶν. Θὰ πρέπει κανεὶς νὰ διακρίνει μεταξὺ ἐπιδιώξεως σκοπῶν καὶ πραγματώσεως ἀξιῶν. Ὁ κατὰ τῆς ἠθικῆς ἐπιβολῆς τῶν ἀξιῶν πόλεμος τοῦ ὑπαρξισμοῦ⁴⁹ ὀφείλεται συνεπῶς, κατὰ μεγάλο μέρος, εἰς τὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἀμεταβλήτου, ἀναλλοιώτου καὶ ἀπολύτου ἰσχύος τῶν ἀξιῶν, ἡ ὁποία ὑπεστηρίζετο ἀπὸ τάσεις τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἢ ἀπὸ ὁπαδοὺς ἀπολύτων ἠθικῶν ἀντιλήψεων. Τοῦτο ἀποτελεῖ κατὰ κυριολεξίαν αὐτοτελὲς φιλοσοφικὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀναγκαστικῶς συνδεδεμένον μὲ τὴν φύσιν τῶν ἀξιῶν ὡς ἀντικειμενικῶν ἢ μὴ (ἀπολύτως ἀντικειμενικῶν ἢ μερικῶς ἀντικειμενικῶν ἢ μὴ ἀπολύτως ὑποκειμενικῶν βιωμάτων). Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ αὐθυπαρξία τῶν μερικῶς καὶ μόνον ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν διάκρισιν μεταξὺ ὄντολογικῆς καὶ ἀξιολογικῆς⁵⁰ σφαίρας⁵¹.

43. *Αὐτόθι*, σ. 150-153.

44. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 32.

45. *Αὐτόθι*.

46. HARTMANN, σ. 153.

47. *Αὐτόθι*, σ. 149.

48. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 60.

49. J.-P. SARTRE, *L'existentialisme est un humanisme*, σ. 43.

50. HARTMANN, σ. 166.

51. Ὁ καταναγκασμὸς τῶν ἀξιῶν ἀσκεῖται, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἐπὶ μεταφυσικοῦ πεδίου καὶ ὄχι ἐπὶ τοῦ ὑπαρξιακοῦ-συνειδησιακοῦ. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 10. Διὰ τὴν διάκρισιν ὄντολογικοῦ, μεταφυσικοῦ καὶ ὑπαρξιακοῦ ἐπιπέδου ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΝ, σ. 12.

Αί αξίαι είναι δυνατόν νά ἐντάσσωνται εἰς τὰς ὀντότητας, ἡ δὲ φύσις τῶν δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἢ μὴ. Ὁ προσανατολισμὸς τοῦ ἀτόμου πρὸς ἄλλας ἐκάστοτε ἀξίας ἐκφράζει τὴν μεταβολὴν προοπτικῆς τοῦ ἀτόμου τούτου, ἡ ὁποία δὲν ἐπηρεάζει τὴν οὐσίαν τῆς ἀξίας⁵². Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς καθίσταται δυνατόν ἐπειδὴ αἱ αξίαι ἀποτελοῦν ὀντότητας⁵³. Εἰς τὰς περιπτώσεις μὴ πραγματούσεως ὠρισμένης ἀξίας ἡ ὁποία ὑποτίθεται πῶς συνεπάγεται σχετικότητα τῶν ἀξιῶν δὲν ἔχομεν σχετικότητα τῆς οὐσίας τῶν, ἀλλὰ σχετικότητα τῆς ἰσχύος τῶν⁵⁴. Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀτόμου ἐπιδιώξις στόχων καὶ σκοπῶν εἶναι διάφορου θέματος πραγματούσεως τῶν ἀξιῶν⁵⁵. Εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτὸ δύναται νά καταλήξει ὁ φαινομενολόγος χωρὶς νά χρειάζεται τὴν ἄρνησιν τῆς ἀντικειμενικῆς φύσεως τῶν ἀξιῶν ἢ τὴν ἄρνησιν τῆς αὐθυπαρξίας τῶν ἢ τὴν ἀποδοχὴν τῆς μὴ ἀπολύτου ἀντικειμενικῆς φύσεως τῶν ἢ τῆς ἀπόψεως τοῦ ὑπαρξισμοῦ, καθ' ἣν τὸ ἄτομον εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν ἀξιῶν. Οἱ ἀξίες εἶναι ἀρχές, ἀρχές ὁμῶς τῆς ἰδεατικῆς ἠθικῆς σφαίρας⁵⁶, οἱ ὁποῖες δὲν ἐξαναγκάζουν τὸ ἄτομον εἰς ὠρισμένην συμπεριφορὰν⁵⁷. Θὰ πρέπει ἐπίσης νά ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι, παρ' ὅλον ὅτι ἀξία ἀπολύτως ἀντικειμενικὴ δὲν εἶναι κατὰ βάθος νοητὴ καθ' ἑαυτήν, ἐν τούτοις «μία ἀξία καθολικοῦ κύρους ὡς ἡ ἀξία ἄνθρωπος, εἶναι δυνατόν νά θεωρηθεῖ ὡς ὑπάρχουσα ἀντικειμενικῶς καὶ ὑποκειμενικῶς συνάμα ἐν τῇ συνειδήσει»⁵⁸.

8. Ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ὅτι αἱ αξίαι δὲν ἔχουν οὐσίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, φυσικά, ὁ Ε. Μουτσόπουλος οὐδαμοῦ ὑποστηρίζει, ἀφοῦ δέχεται μόνον ὅτι αἱ αξίαι «δὲν εἶναι ὀντότητες», προκαλεῖ καὶ ἄλλα ζητήματα. Ἀφήνει ἀνοιχτὸ τὸ θέμα τῆς ὀργανωμένης κοινωνίας τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νά ἐξηγήσῃ ἢ ὑποκειμενικὴ φύσις τῶν ἀξιῶν, ὅπως καὶ ἡ ἀποψις ὅτι τὸ ἄτομον εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν ἀξιῶν. Ἡ ἀνάγκη ὑπάρξεως τάξεως εἰς τὸν κόσμον, «ὀργανωμένης διαρθρώσεως τῆς ὑπάρξεως»⁵⁹, ἀναγνωρίζεται εὐρύτατα. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν γίνεται δεκτὸν ὅτι «αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι μεταβάλλονται εἰς κοινωνικὰς ἀξίας διὰ τῆς δημιουργίας ἀντιλήψεων περὶ τοῦ «πρέποντος»⁶⁰. Τὸ πρόβλημα τῆς ἰσχύος τῶν ἀξιῶν ἐπανέρχεται, συνεπῶς, ἔστω καὶ ὑπὸ ἄλλην μορφήν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ τελευταίου αὐτοῦ προβλήματος ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς φύσεως τῶν ἀξιῶν. Ἡ ἄρνησις τῆς καθαρᾶς ἀντικειμενικῆς φύσεως τῶν ἀξιῶν δὲν ὀδηγεῖ εἰς τὸν μηδενισμόν οὔτε ἀποκρούεται ἢ ἀποδοχὴ μιᾶς κοσμικῆς τάξεως⁶¹. Διὰ τὴν ὑπαρξιν τάξεως ἀπαιτεῖται ἡ ὑπαρξις ὀργανωμένου κόσμου ἀξιῶν τὰς ὁποίας ἡ συνειδήσις εὐχαρίστως δέχεται καὶ ἱεραρχεῖ, ἀναγνωρίζουσα συγχρόνως εἰς αὐτὰς εὐκαμψίαν καὶ δυνατότητα ἀναδιαρθρώσεως⁶².

52. Max SCHELER, *Der Formalismus in der Ethik*, 3^η ἐκδ., σ. 306 κ.ἐξ.

53. HARTMANN, σ. 158.

54. *Αὐτόθι*, σ. 159.

55. Πβ. καὶ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σσ. 15· 25. Διὰ τὸ δίκαιον, πβ. WELZAL, *Naturrecht*, 2^η ἐκδ., 1955.

56. HARTMANN, σ. 163.

57. *Αὐτόθι*, σ. 186.

58. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *μν. ἔργ.*, σ. 36.

59. Πβ. *Αὐτόθι*, σ. 64 κ.ἐξ.

60. Πβ. *Αὐτόθι*, σ. 80.

61. Αἱ ἀξίαι φέρουν μεικτὸν χαρακτήρα κατὰ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΝ, σ. 42. Κατ' ἄλλους εἶναι ἀντικείμενα πίστεως· RADBRUCH, *Rechtsphilosophie*, σ. 63. Αἱ ἀξίαι εἶναι ἐξωλογικαὶ οὐσίαι κατὰ SCHELER, *Wesen und Formen der Sympathie*, σ. 55.

62. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 65. Ἄν αἱ ἀξιολογικαὶ κρίσεις δὲν ἀποτελοῦν ἀντικείμενα τῆς γνώσεως, ἀλλὰ μόνον προβολὰς τῆς συνειδήσεως, ἐνῶ ἡ ἐξαντικειμενίσις τῶν ἀξιῶν δημιουργεῖ οὐσίαν ὀντικήν, ὁ διαχωρισμὸς παραστάσεων καὶ προβολῶν θὰ ἔχει κυρίως μεθοδολογικὴν σημασίαν.

9. Ἡ προσπάθεια συνενώσεως ἀντικειμενικοῦ καὶ ὑποκειμενικοῦ κόσμου ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ προσπάθειαν, ὅπως καὶ ἡ ἀνεύρεσις τοῦ συνολικοῦ νοήματος τῆς πράξεως διὰ τῆς συνθέσεως τῆς σημασίας τῆς ἀντικειμενικῆς καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς πλευρᾶς καὶ τῶν νοημάτων τους. Ὅρθη εἶναι μόνον ἡ ἀποψις ἡ ὁποία τονίζει ὅτι ὁ διαχωρισμός καὶ ἡ προσπάθεια κατανόησεως τῶν δύο πλευρῶν ὡς μεμονωμένων τμημάτων δὲν ἀποτελεῖ ὀρθὴν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος⁶³. Ἀλλὰ καὶ ἡ προσπάθεια συνενώσεώς των ἐπὶ ἀξιολογικοῦ ἐπιπέδου⁶⁴ δὲν εἶναι ἄμοιρος προβλημάτων, δεδομένου ὅτι, κατὰ πλειοψηφίαν, οἱ ἐρευνηταὶ ἀποδέχονται τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀξιολογικοῦ ἐναντι τοῦ ὄντολογικοῦ προσδιορισμοῦ⁶⁵.

10. Τελευταῖον ἀλλὰ ἐξ ἴσου σημαντικὸν εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ ἂν ἡ ἀποκλίνουσα τῆς ὀρθῆς ἀπόφασις σημαίνει ὅτι εἰσερχόμεθα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀναληθοῦς. Ὁ συγγραφεὺς ὀρθῶς ὑποστηρίζει ὅτι πρόκειται περὶ διαφόρου ἐπιπέδου, συμπληρουντος τὸν ὑπ' ἐκείνου φωτισμὸν τῆς ἀληθείας⁶⁶. Τοῦτο βεβαίως προϋποθέτει ὅτι ἡ ὀρθότης⁶⁷ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ κριτήριον τῆς ἀληθείας καὶ προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης.

Χ. Γ. ΔΕΔΕΣ
(Ἀθῆναι)

63. Ὁ WELZEL, *Materiale Gerechtigkeit*, σ. 196, ἀναφέρεται εἰς τὸν Kant καὶ τὸν ὑπαρξισμὸν.

64. HARTMANN, σ. 166 κ. ἐξ. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 58 κ. ἐξ.

65. HARTMANN, σ. 202. Ἀρχὴν τοῦ θεωρητικοῦ νοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης ἀποτελοῦν οἱ πρῶτες, οἱ ἀναπόδεικτες ἀρχές, ἐδέχετο ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ. *Ἠθ. Νικομ.*, Z 2, 1139 b 3.

66. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, σ. 70.

67. Πβ. *Αὐτόθι*, σ. 70.